

INTERVIEW Trudi weet het al lang, Rineke begrijpt het nu (een beetje)

Hoe is het om te leven zonder letters?

Trudi kon tot haar 51e nauwelijks lezen en schrijven. In Nederland zijn ruim drie miljoen mensen zoals Trudi, maar we kennen ze niet. Hoogste tijd om daar verandering in te brengen, vindt journaliste Rineke van Houten. Met haar boek 'Onleesbare wereld' geeft ze geletterden een inkijkje in het leven zonder letters.

Jannie Schipper
jannie.schipper@mediahuis.nl

Haarlem ■ „Als u nou zelf het kaartje schrijft, dat is veel persoonlijker”, zei ze altijd tegen haar klanten. Of: „Ik heb natte handen, ik pak de bloemen alvast in terwijl u schrijft.” Trudi Jeninga (68) had jarenlang een goedlopende bloemenzaak, terwijl zij nauwelijks kon lezen en schrijven. Niemand merkte dat, want Trudi was een meester in het bedenken van smoesjes om haar laaggeletterdheid te verhullen – een kunst die veel laaggeletterden beheersen, blijkt uit het boek 'Onleesbare wereld' van journaliste Rineke van Houten.

„Er zijn zelfs nu nog mensen in mijn omgeving die niet kunnen geloven dat ik laaggeletterd ben geweest”, vertelt Jeninga in de openbare bibliotheek in Haarlem, waar zij en Van Houten samen vertellen over het boek waarin Jeninga een hoofdrol speelt. Het boek had eigenlijk een roman moeten zijn, geïnspireerd door Van Houtens oma Marie die, nota bene als vrouw van een krantendirecteur, haar hele leven laaggeletterd was gebleven. Wat als Marie, net als Trudi, op latere leeftijd alsnog had leren lezen en schrijven? De werkelijkheid die Jeninga en andere (ex-)laaggeletterden met Van Houten deelden, bleek echter aangrijpender dan wat zij zelf had kunnen verzinnen.

Want laaggeletterd zijn betekent niet alleen dat je onvoldoende kunt lezen en schrijven. Het betekent altijd in de stress zitten omdat je bang bent dat je niet kunt meekomen, steeds het gevoel hebben dat je je ware identiteit moet verbergen. Het is doodvermoeiend om constant creatieve trucjes te moeten verzinnen om toch te kunnen functioneren. Veel mensen storten op enig moment psychisch of lichamelijk in. Vaak zit er een hele geschiedenis achter hun laaggeletterdheid. Mensen werden niet gezien op school en thuis, werden gepest of buitengesloten, haakten om allerlei redenen voortijdig af.

Drie miljoen

Er zijn in Nederland naar schatting ruim drie miljoen laaggeletterden. Laaggeletterdheid betekent dat je niet voldoende kunt lezen of schrijven voor wat de maatschappij van je vraagt. Echt analfabetisme, dus helemaal geen letters kunnen onderscheiden, komt in Nederland

bijna niet meer voor. Er wordt ook wel gesproken over een gebrek aan basisvaardigheden, want het gaat niet alleen om mensen die moeite hebben met taal, maar ook om mensen die onvoldoende kunnen rekenen of die niet overweg kunnen met digitale middelen – allemaal basisvaardigheden die je nodig hebt om je te kunnen redden in het dagelijks leven. Vaak is sprake van een combinatie van gebrekige basisvaardigheden, maar lang niet altijd.

Drie miljoen! Dat is één op de vijf volwassen Nederlanders. Van Houten werd tijdens haar onderzoek naar laaggeletterdheid in Nederland 'steeds kwaaiër'. „Dat zijn toch onvoorstelbare aantallen voor een land als Nederland?” Bijna de helft van die drie miljoen is net als Jeninga in Nederland geboren en getogen en heeft Nederlands als moedertaal. Hoe kan dat, vroeg Van Houten zich af. Er geldt hier toch een leerplicht? Daarom gaat het boek vooral over deze groep mensen.

Schrikken

Toen in 1977 voor het eerst een grootschalig onderzoek naar analfabetisme in Nederland werd gepubliceerd, schrokken de onderzoekers ook al van de cijfers. Meer dan een kwart miljoen Nederlanders bleek toen nauwelijks te kunnen lezen of schrijven. Sindsdien is het aantal laaggeletterden niet afgenomen maar juist toegenomen, alle goedbedoelde initiatieven ten spijt. Zoals Van Houten in haar boek schrijft, 'iedereen moet haast in zijn omgeving iemand kennen die moeite heeft met lezen, schrijven of rekenen, zonder dat je dat in de gaten hebt'.

Dat komt deels doordat de maatschappij steeds ingewikkelder en veeleisender wordt. Kon je vroeger als vrachtwagenchauffeur nog toe met een wegenkaart, nu moet je pauzetijden, hoeveelheden geloste goederen en allerlei andere gegevens digitaal invullen. Daarnaast is de groep mensen die wordt megeteld steeds groter geworden. In 2016 werd de bovengrens verlegd naar 75 jaar en ook rekenen wordt tegenwoordig meegeteld als basisvaardigheid. Een andere oorzaak is vergrijzing: met de leeftijd kun je basisvaardigheden kwijtraken. Ook zijn er de afgelopen tien jaar meer nieuwkomers bijgekomen, die de taal nog moeten leren.

Jeninga's verhaal is een heldenverhaal. Trudi leerde in twee fasen lezen, mede dankzij haar man Willem. De eerste keer was toen ze

vijfendertig was. Om de bloemenzaak van haar vader te kunnen overnemen, zou ze een bloemisten-diploma en een middenstandsdiploma moeten halen. Willem had de tuinbouwschool gedaan en kende daardoor al heel wat Latijnse namen van bloemen en planten. Trudi knipte plaatjes van bloemen uit, Willem schreef er de Latijnse namen bij, en zo hing het hele huis vol memo'tjes.

Trudi leerde bloem plus naam uit haar hoofd, sloeg het op als een beeld. Als ze de combinatie kende, verhuisde het briefje naar een minder zichtbare plek in huis. „Als ik het nog maar één keer hoefde te lezen, hing ik het nog even bij de kraan in de keuken”, herinnert Trudi zich. „Het was een heel klein huisje, het zag wit van de plakker-tjes.” Toen Jeninga na drie jaar examen deed, slaagde zij met glans voor het onderdeel bloemennamen. Haar middenstandsdiploma haalde zij op het nippertje, met veel moeite en met hulp van Willem.

In de bloemenwinkel werkten ze met voorgedrukte bestelbriefjes, waar Trudi de bestelling alleen maar hoefde aan te kruisen. Teksten voor op rouwlinten noteerde ze fonetisch, Willem of een medewerkster liet vervolgens de correcte tekst drukken. Voor dingen die ter plekke moesten worden geschreven, zoals de kaartjes bij een boeket bloemen, had ze zo haar smoesjes.

„Als ik Willem niet had gehad, was ik nooit zo ver gekomen”, zegt Jeninga. Voor het interview in de bibliotheek is Willem met zijn vrouw mee naar Haarlem gekomen vanuit 't Zand, het dorpje waar zij wonen. „Het was mij eigenlijk nooit opgevallen dat ze laaggeletterd was”, vertelt hij. „Ik had een oudere broer, die had ook moeite met d/t, v/f. Toen ik Trudi tegenkwam, bleven die taalvragen gewoon komen. Achteraf gezien had mijn broer dat dus ook.”

Baan

Echt lezen leerde Jeninga pas vijftien jaar later. De bloemenwinkel hadden ze inmiddels gesloten, Jeninga werkte bij een zorginstelling als huiskamerassistent. Een baan die haar op het lijf was geschreven - tot haar leidinggevende op een middag vroeg of zij even kon notuleren bij de teamvergadering. Van Houten beschrijft in 'Onleesbare wereld' wat er toen met Trudi gebeurde.

„Mijn hart ging als een razende tekeer”, vertelt ze bij haar thuis aan

Rineke van Houten en Trudi Jeninga in de b

de keukentafel. 'Ik kon wel door de grond zakken, met stoel en al.' Haar hand vouwt zich strak om het theekopje. Buiten tingelt het carillon van de kerk. Het klinkt ongepast. 'En toen?' vraagt ik. 'Ik voelde tranen opkomen. Dikke tranen. Niemand wist dat ik niet goed kon schrijven. Ik had het nooit verteld want ik redde mezelf best, dus waarom zou ik. Mijn leidinggevende vroeg: 'Heb je pijn?' Ik zei: 'Nee. Ik kan niet goed schrijven.' 'O,' zei ze. 'Dat geeft niet, als het maar te lezen is.' 'Nee nee,' zei ik, het is niet te lezen.' Ik dacht: nu moet het er maar uit. Ik wil deze baan houden.

Ze zou het gaan leren, lezen en schrijven, beloofde ze op haar werk. Ze was 51 en zou weer naar school gaan. In haar handtas bewaarde ze een telefoonnummer, uitgeknipt uit de Schager Courant. Een 0800-nummer. Dat belde ze de volgende dag en dezelfde week kwam er iemand van het Regionaal Opleidingscentrum bij haar thuis. 'Schrijf maar een stukje', zei de vrouw. Na een paar woorden was het duidelijk: geslaagd voor de toelatingstest Nederlandse les. Opnieuw tranen. Zo is het gegaan. Trudi is niet meer gestopt met leren.”

Als Jeninga erover vertelt in de bibliotheek, voelt ze weer de emoties van toen. „Dat gevoel van voor het eerst gaan leren: 'Dit komt er

“
We moeten
beter luisteren
naar mensen die
niet voldoen aan
de door ons
opgelegde
maatstaven

Rineke van Houten

„
Er zijn zelfs nu
nog mensen in
mijn omgeving
die niet kunnen
geloven dat ik
laaggeletterd
ben geweest

Trudi Jeninga

bibliotheek. „Drie miljoen laaggeletterden! Dat zijn toch onvoorstelbare aantallen voor een land als Nederland?”

FOTO UNITED PHOTOS / ROB VAN WIERINGEN

Boek

'Onleesbar wereld' door Rineke van Houten. Uitgeverij balans. Paperback 23,99 euro. Ebook 14,99 euro.

niet in, ik ga dit nooit leren.' Ze weet nog dat ze haar eerste examen had gehaald. „Het regende en ik zat op de fiets te huilen, zo blij was ik dat ik het had gehaald.”

Nu geniet Jeninga van lezen. Als Willem tv kijkt, slaat zij een boek open. In haar tas zit een boek voor in de trein terug. Toch is haar woordenschat nog steeds kleiner dan die van iemand die van jongs af aan heeft leren lezen en schrijven. „Ik heb heel vaak aan Rineke gevraagd: wat bedoel je, leg eens uit?” Logisch, zegt Van Houten. „Als kind neem je veel meer op dan als volwassene, dat kun je nooit meer inhalen.” Bovendien, ontdekte Van Houten in haar onderzoek, gaat je brein hersencellen die niet worden gebruikt voor lezen, inzetten voor andere dingen.

Van Houten werd door Jeninga en andere gesprekspartners met haar neus op de feiten gedrukt. „Ik leefde enorm in een bubbel, en heel veel mensen met mij”, zegt zij. „Ik beschouwde dingen als te vanzelfsprekend. Ik had bijvoorbeeld een afspraak gemaakt met iemand in Noord-Holland. 'Ik kom dan met de trein van twee uur, dan kunnen we halverwege afspreken, als jij dan om die en die tijd naar Alkmaar komt...' Pas als die persoon via allerlei omwegen de afspraak heeft afgezegd, realiseer ik me dat die afspraak veel te inge-

wikkeld was. Met het openbaar vervoer reizen kan heel lastig zijn voor mensen die niet goed kunnen lezen en schrijven. Sommigen maken het reisje alvast om te oefenen, of slapen niet van tevoren van de zenuwen.”

Hoog tijd om uit die bubbel te komen, vindt Van Houten. Laaggeletterdheid is voor de journaliste niet een mysterieus verschijnsel of onoplosbaar probleem. „Wij, de geletterden, moeten het ons aantrekken”, zegt zij fel. „We moeten beter luisteren naar mensen die niet voldoen aan de door ons opgelegde maatstaven.”

Signalen

Mensen die met mensen werken, moeten volgens Van Houten alerter zijn op signalen dat iemand minder goed kan lezen of schrijven. „Medewerkers van consultatiebureaus, schuldhulpverleners, de gemeenteambtenaar achter de balie, ze moeten zich ervan bewust zijn dat de kans aanwezig is dat iemand te weinig basisvaardigheden heeft”, zegt Van Houten. Jeninga geeft een voorbeeld: „Als iemand met een mitella om zijn arm zit, kan een gemeenteambtenaar zeggen: we gaan het formulier nu hier invullen. Heeft u toevallig moeite met schrijven? Nog een tip, je kunt zeggen: ik ken iemand die daar ook moeite mee heeft. Om te

laten zien: het is normaal, er zijn meer van die mensen.”

En als zij dan signaleren dat iemand moeite heeft met basisvaardigheden, moet er volgens Van Houten een infrastructuur zijn met korte lijnen waar mensen terecht kunnen om bij te spijkeren. Dat zou zo'n plek kunnen zijn als waar ze nu zitten, de bibliotheek. „Maar dan moet het niet alleen een loket zijn, waardoor het toch weer bureaucratisch wordt.” Er zijn talloze initiatieven om laaggeletterdheid tegen te gaan, maar een structurele aanpak ontbreekt. „Al die geestdriftige juffen en meesters, die gedreven gemeenteambtenaren, die zouden structureel ondersteund moeten worden, met een overkoepelend beleid en structurele financiering”, zegt Van Houten. Ze somt een paar dingen op die volgens haar moeten worden verbeterd of heringevoerd: gratis voorschoolse opvang, mediatheken op scholen, investeren in lesonderwijs en vakkundige docenten.

Daarnaast wil Van Houten dat volwassenenonderwijs veel normaler en makkelijker toegankelijk wordt voor wie om wat voor reden dan ook een zwakke basis heeft opgedaan in lezen en schrijven. „Het moet gewoon een kolom zijn naast andere vormen van onderwijs. Primair onderwijs, voortgezet onderwijs, volwassenenonderwijs.

Als een leven lang leren normaal wordt, denk ik dat de schaamte ook minder groot wordt.”

Jeninga pleit als taalambassadeur van Stichting ABC voor duidelijke taal. Zij geeft onder meer voorlichting aan medisch personeel hoe zij kunnen omgaan met patiënten die moeite hebben met lezen en schrijven. „Patiënten zeggen te snel ja als je vraagt of ze het hebben begrepen”, zegt zij. „Je moet als arts of apotheker echt subtiel vragen: kunt u herhalen wat ik zojuist verteld heb?”

Zelfs haar eigen huisarts vraagt soms om raad, vertelt Jeninga. „Laatst vroeg de doktersassistente aan mij of ik eens wilde kijken naar hun uitnodiging voor de griep prik. Dat hebben we gedaan, eerst Willem en ik samen, toen nog iemand uit de praktijk. Ze was vol verbazing wat er eigenlijk allemaal uit kon, uit die brief.” Haar man vult aan: „Er bleven nog maar een paar regels over.” De assistente gaat de uitnodiging nu herschrijven en dan kijken ze er nog eens naar.

Al verslindt Jeninga tegenwoordig boeken, 'Onleesbare wereld' heeft zij nog niet gelezen. „Ik ben er twee keer in begonnen, maar het was te emotioneel”, zegt zij. „Als het over iemand anders gaat, kan ik er heel makkelijk over praten. Maar als je je eigen naam in zo'n boek leest, komt het heel dichtbij.”